

▣ XV AIEJI ▣ **WORLD CONGRESS** ★ **CONGRÈS MONDIAL**

▣ III ESTATAL ▣ **CONGRÉS DE L'EDUCADOR SOCIAL** ★ **CONGRESO DEL EDUCADOR SOCIAL**

BARCELONA - 6-9 JUNY 2001

EDUCACIÓ CÍVICA I ÈTICA PÚBLICA

Salvador Giner
Catedràtic de Sociologia
de la Universitat de Barcelona

AMB EL SUPORT DE:

**Diputació
Barcelona**
xarxa de municipis

*Barcelona,
la ciutat de les persones*
Ajuntament de Barcelona

Socrates

AMB EL PATROCINI DE:

La modernitat és el reflex d'un macroprocés, que va començar a partir del segle XV i s'accelerà al XIX. Respon, entre d'altres coses, a la creença que la humanitat necessita una educació moral per ser civilitzada. Se solia imaginar un ideal de modernitat basat en l'educació moral. Se suposava que aquest gran procés d'educació moral de la societat seria més o menys fàcil, inspirat en una pedagogia laica, que havia de formar part de la democràcia. Si creàvem una societat justa, lliure i fraterna, la gent viuria una vida bastant decent, conviuria en pau i sense explotar-se mútuament.

No obstant això, els esdeveniments no han seguit aquest camí. La primera decepció va ser que la modernitat (dit d'una manera una mica barroera, el conjunt compost per la industrialització, la democratització, el capitalisme d'aquell temps i més tard el socialisme democràtic) produeix gent marginada, exclosa, víctimes, o pitjor encara violència i guerres. També es produeixen dislocacions constants, es torça el suposat progrés de la societat en tots els països, sense cap mena d'excepció. Aquest fet ha desencadenat una frustració històrica molt greu, que ha generat diverses respostes. La primera resposta clàssica davant la decepció de les dificultats de la modernitat fou l'exhortació a practicar el civisme, establir un sistema educatiu general, encara que com veurem aquest gest sigui inútil per als exclosos.

No podem predicar per als exclosos, o per als marginats com es deia abans. Marginat, una paraula que, per cert, m'agrada molt, perquè significa posar-se al marge, no ser del tot fora, sinó trobar-se al llindar de l'ordre establert. Fou així com vam descobrir que l'ordre de la modernitat va creant les seves pròpies víctimes. El nostre ordre social i polític té les seves formes d'exclusió, però no hi ha res més ingenu, o fins i tot pernicios, que acusar el "sistema" d'aquesta exclusió, sense buscar responsabilitats ni solucions concretes i pragmàtiques. Molts dels que esteu aquí reunits esteu d'acord amb el que acabo de dir: encara que no se'ns pot considerar infal·libles i que no tenim el secret, m'atreveixo a pensar que som part de la resposta adequada. Almenys no som part del problema. La política social i el treball social són respostes, no alternatives sinó complementàries, a allò que avui ens ha portat aquí. A cada país aquestes respostes complementàries sorgeixen amb més o menys èxit per tal d'aconseguir les solucions que, a poc a poc van apareixent, almenys des de la fundació "oficial" de l'estat assistencial a l'Anglaterra del 1944. El camí recorregut, i també l'augment exponencial de les dificultats, ha impedit que aconseguíssim tot allò que havíem d'haver aconseguit. No em refereixo a quimeres ni utopies sinó al fet que ens falta molt de camí per córrer si volem aconseguir respondre a les exigències mínimes que reclama la democràcia moderna.

Els meus arguments es basaran en l'ús dels recursos i en l'estat d'abandonament en què es troba l'educació social, cosa que em sembla escandalosa. Intentaré justificar les meves paraules, per tal que no semblin només una frase sense sentit. Els esforços que s'han fet per tal d'aconseguir equitat i inclusió socials han generat un nombre d'èxits limitat. Tanmateix, som al portal del segle XXI i, segons la meua opinió, estem arribant al límit de

les solucions aplicades fins al dia d'avui. El món que ens espera no és precisament alegre. Hem arribat al límit de les solucions, no progressem gaire, és més: ens trobem amb problemes més aviat exagerats per unes tendències que no auguren res de bo. L'explosió demogràfica estimula el flux d'immigrants que es juguen la vida cada dia entre Bòsnia, Albània i Itàlia, o entre el nord d'Àfrica i Espanya. Molts d'ells moren al mar cada setmana, per no dir cada dia perquè la cosa és molt greu. Fins ara a Europa vèiem el moviment de xicans, dels "espaldas mojadas", a través del Río Grande, com una cosa terrible, però ara està passant aquí, a l'Europa de l'Est. Passa en molts llocs on l'educació social aplicada pel país receptor al país emissor pot fer ben poca cosa. Quan solucionem alguna cosa des d'aquí, ens en vénen a sobre d'altres des d'allà. Sense aprofundir en cap més exemple, em sembla poder afirmar que estem tocant sostre, pel que fa a les solucions convencionals, estem esgotant les solucions tradicionals. Això és positiu, paradoxalment, si ens adonem de la magnitud del problema i de la necessitat de reorientar-nos. Quan s'esgoten les solucions tradicionals l'ingeni humà es posa en moviment. Hem de tenir en compte que cal fer un canvi, i ho dic amb tota la precaució del món per a la nova administració que vostès escolliran. És una tasca important, repensar d'arrel l'organització internacional. L'educació social ha d'anar pensant en canvis, que s'haurien de dur a terme no només a la seva seu, sinó també respecte a les societats que ens acullen, perquè si d'una banda no intensifiquem l'activitat, només ajudem a potenciar els mateixos resultats. Si no pensem en noves solucions i noves polítiques, no progressarem. Pensem que l'educació social no només ha de tractar amb la ciutadania d'un país que la necessita, també es pot trobar amb situacions en què el vandalisme fanàtic i polititzat d'una part (potser minoritària) de la població estigui lligada a uns corrents i pressions que no auguren gaire pau, i tampoc el civisme necessari.

El problema clau, la raó per la qual hem tocat sostre i no avancem gaire es troba en el fet que no és possible reinserir o educar les persones que estan marginades, que necessiten ajuda fraterna, ajuda solidària per un principi bàsic de la democràcia. I no estic parlant en termes sentimentals, sinó pràctics de solidaritat democràtica, perquè exercir-la és tan important com els drets que tenim als països democràtics. No es pot reinserir o reintegrar aquestes persones si la societat, anomenada "normal", no admet els aspirants a la inserció. Aquí hi ha una gran contradicció, una gran dificultat. No podem predicar allò que nosaltres, o la nostra societat, no podem complir. Vostès saben millor que jo que en molts casos no es pot aconseguir la consciència cívica necessària, simplement perquè el mercat de treball no respon, ni tampoc ho fan les famílies desestructurades d'on provenen aquelles persones que més ajuda necessiten. L'educador social que els substitueix, socialitza, educa i aconsegueix un èxit professional notable. Tanmateix, on col·loca després a aquesta gent, moltes vegades joves, que necessita inserir-se? Tot això provoca la frustració i augmenta el dolor social. Aquesta situació em fa pensar que no cal fer la gent més feliç, ni des del govern ni des de les polítiques socials i educatives, sinó que cal reduir o fins i tot eliminar el dolor social. El que no podem fer és augmentar-lo perquè també augmenten

l'angoixa, la neurastènia, la marginació i la delinqüència. És a dir, no podem fer promeses i educar una gent que després l'estructura econòmica no admet i que el govern ignora o a la qual dirigeix frases retòriques.

El Sr. Blair proposà solucions a Anglaterra. Entre d'altres la d'eliminar la "pobresa". Ja veurem si ho aconsegueix. Em sembla que retallaré la notícia del diari on surt la frase que va pronunciar el primer ministre anglès per poder, d'aquí a quatre anys, escriure-li una carta, que probablement no respondrà mai. Ja veurem si ho resol, però almenys ha tingut el valor d'incloure-ho al seu programa o, si més no, a la seva primera declaració. El mateix va fer, en un cas conegut, el sociòleg Fernando-Enrique Cardoso al Brasil, el qual tan aviat com va prendre possessió del seu càrrec, va reconèixer públicament que al Brasil hi havia 800.000 esclaus. Esclaus, tal com sona. No sé si ha eliminat aquesta esclavitud, però com a bon socialdemòcrata progressista, espero que haurà fet alguns progressos, tot i que suposo que la gent del partit de l'oposició, el partit dels Trabalhadores, no estarà molt contenta amb la política del president Cardoso. No obstant això, aquests gestos els honoren, tant a Cardoso fa uns anys, com a Blair. En qualsevol cas, haurem de passar comptes amb ells ja que al cap i a la fi els paguem impostos i els donem poder i glòria. I si no ho resolen, poca cosa podrà fer l'educació social com a professió.

Aquest és el principal problema en el marc on ens movem, ja que sovint es troba fora del nostre abast. Vostès ja ho saben, jo només ho dic perquè em sembla que és necessari dir-ho clarament en un congrés com aquest.

Vull fer aquí un petit incís perquè està molt lligat a aquest tema. Vostès tenen uns problemes d'indefinició professional que coneixen bé. Certament sé de què va el tema. Els parlo ara gairebé com a col·lega, tot i la meva condició acadèmica. I els recordo que no estem parlant davant d'un públic que no sigui professional. Professionals, però amb una indefinició professional, amb un estatus de vegades complicat, cosa que prové d'aquesta contradicció: si jo sóc metge i poso els meus pacients en una clínica, naturalment, l'estatus del metge, l'acceptació social i la imatge social del metge es respectarà. El mateix passa amb un advocat o un enginyer. Però si un educador social no té jurisdicció i es dedica, per exemple, a educar els marginats, o prova d'educar des d'un centre cívic, per exemple, la ciutadania respectable i normal –com se sol dir en un tractament cívic, humà i fraternal de les persones menys afavorides–, però llavors no aconsegueix inserir-les a la societat, evidentment es genera una frustració constant de la mateixa professió i la gent la percep com una persona ineficaç o una persona necessària només perquè cal fer alguna cosa per aquesta gent. Tanmateix, se'ls ha de donar un marge de fiabilitat, de confiança o de capacitat de resolució de problemes que no pot resoldre un polític o un policia. La professió és la primera víctima de la contradicció a la qual m'he referit fa un moment. Una contradicció entre allò que prometem i allò que donem. Això ens hauria de conduir al desenvolupament de nous criteris per a la professió d'educació social, per a la política social i per a la política d'educació cívica.

Per començar, no és tan complicat, almenys des del punt de vista general. Cal fer una cosa que molts de vostès ja tenen assumida: educar evidentment els exclosos, però també educar els inclosos. És a dir, cal ensenyar civisme solidari als inclosos, a aquells que són dintre perquè a la societat hi ha un fenomen d'exclusió i inclusió. Allò que els sociòlegs, o almenys alguns de nosaltres, anomenem el tancament social: totes les classes socials tenen un grau de tancament social, de la mateixa manera que els països, els grups, els gremis... El tancament social dels gremis és molt fort, però les classes socials, la societat respectable, la classe mitjana té les seves pròpies normes socials i exclou totes aquelles persones que no juguen al seu joc. A més, les minories ètniques o religioses tenen el seu propi tancament, admeten alguna ajuda, però no pas tot allò que perceben com a intromissió. No ens enganyem sobre les dificultats que conté aquest tancament, perquè el pitjor que podem fer és enganyar-nos, especialment en un congrés com aquest que té com a objectius la reflexió i l'autoavaluació. La "retòrica o l'exhortació escolar" estan molt bé. Per mi la retòrica és important –tot i que potser sóc una mica massa ingenu–, però si no gaudim del suport estructural, la voluntat política d'invertir diners, recursos i d'altres coses en aquest tema, la retòrica és totalment buida de sentit. En altres paraules, no podem dir a la ciutadania en general "que estem educant a les escoles, que estem presents als centres cívics" o en qualsevol altre lloc, i després fer campanya a la premsa i a la radio per tal de donar explicacions a la gent. Tanmateix, no està bé predicar la solidaritat sense complements. És a dir, la presència dels educadors socials en qualsevol institució cívica, escoles, etc., em sembla fantàstica, però cal prendre d'altres mesures, i no només pressupostàries. Haurien d'exigir per a la seva professió els recursos que se'ls ha de posar a l'abast.

Per mi, una part essencial de l'estratègia hauria de ser una coordinació més gran amb les associacions cíviques altruistes, les anomenades ONG. Un nom que no m'acaba de convèncer, ja que no acabo d'entendre el concepte d'organitzacions no governamentals. Totes aquelles associacions cíviques altruistes que mobilitzen solidaritat de manera considerable, associacions privades que entren en l'àmbit públic i no són partidistes, ni apolítiques, sinó apartidistes, reben subvencions, mentre que moltes d'altres tenen un sistema oligàrquic o dictatorial, però mobilitzen ciutadans que no són, en aquest cas, educadors socials, tot i que promoguin la fraternitat o la solidaritat. Penso que s'haurien de fer els passos necessaris per a coordinar-se amb alguna d'aquestes associacions, sense cap mena de rivalitat, perquè mobilitzen molta energia, de vegades fins i tot de manera espontània. Si hi ha una matança a Ruanda i Burundi, les associacions es mobilitzen, el Govern posa un avió Hèrcules a la seva disposició, i se'n van corrents cap allà per tal d'apagar el foc. El problema és que es mobilitzen sempre un cop el foc ja s'ha declarat, es mobilitzen massa tard. Ens hauríem de coordinar tots ja que, a més, sabem perfectament el que pot passar en molts llocs. Coneixem llocs del món on hi podria haver una explosió o on es produiran situacions molt greus.

Sovint sabem que es produiran desastres humanitaris, o més modestament problemes de victimització ciutadana o delinqüència juvenil, i fins i tot sabem exactament el lloc on passarà, tot i que no necessàriament sabem quan passarà. Tanmateix, podríem prevenir força coses. Em sembla que ens hauríem de coordinar especialment a l'hora de prendre la iniciativa per a les associacions cíviques altruistes, que treballen en aquests temes. Treballar pensant en el futur perquè els educadors socials no poden fer-ho tot. Hem de treballar tant a escala internacional, com a escala nacional perquè a les grans ciutats es poden produir situacions d'una gran gravetat que necessiten una coordinació prèvia, i no em sembla que n'hi hagi prou. A tota aquella persona que anuncia tempestes (coses que preveiem) se la considera una alarmista. Per això malauradament sempre actuem ex post facto.

Poca cosa aconseguirem si no exigim als governs una política social que creï recursos per als marginats, per als exclosos i per a totes aquelles persones que normalment necessiten una educació social. He vist diversos projectes d'aquest país democràtic. Només parlaré del meu. Ara portem cinc o sis eleccions des de la desaparició de la sòrdida dictadura que vam patir fins al 1975. En totes aquestes eleccions s'han presentat programes governamentals de diferents partits, però gairebé mai no s'ha parlat d'una política social que inclogui l'educació social. És més, per demostrar-los que la meua postura presenta certa objectivitat, els diré que el govern socialista, que governà aquest país a partir de l'any 1982, va tardar quatre o cinc anys a fundar un ministeri d'affers socials, tot i ser un fet fonamental per a aquelles persones que es consideren progressistes. Finalment el van fundar, val més crear-lo tard que no haver-lo creat, però jo imaginava que li donarien substantivitat, i que d'alguna direcció general o d'alguna subdirecció en algun ministeri, el govern socialista ho faria i el va crear. És més normal que els conservadors no el tinguin o que els preocupi menys. Evidentment, no demanarem als conservadors que ara governen aquest país tan alegrement que tinguin aquestes idees, però em sorprenia que els socialistes tardessin tant. En qualsevol cas, el van crear. La Sra. Ministra ho va fer prou bé. Insisteixo que faig referència només al meu país per no criticar la resta de països. És a dir, crec que es tracta d'una missió –i espero que em perdonin si els sembla que no tinc cap dret a donar consells a l'AIEJI i a la seva organització en general sobre allò que cal fer. No obstant això, vist des de fora, em sembla fonamental que exigeixin als governs una política social que inclogui la creació de recursos, no pas que els donin suport a vostès, no demanin subvencions, no parlo d'això. No estic dient que s'hagin de demanar subvencions per a la professió, sinó que s'han de crear recursos per tal d'aconseguir una educació social efectiva a tots els països desenvolupats. Tornem a l'exemple de la clínica. No puc donar suport a la professió mèdica si tampoc els dono els recursos suficients per crear hospitals i ambulatoris. Així, doncs, on caldria posar els malalts? El problema ja es produeix, perquè falten llits als hospitals de força països. Els recursos són una prioritat: l'autoritat moral d'una professió ve darrere. Per tal d'incrementar-la, s'haurien de buscar aliats, perquè cal que n'hi hagi, gent que escrigui als diaris, que s'expressi a la ràdio, que persegueixi els governs i, a més, que faci pressió en la política. M'imagino

que els partits es poden posar en contacte amb els diputats, per demanar que això sigui una prioritat política de programa i després d'acció governamental. Sense cap mena d'aportació de recursos, l'educació social es degrada, és a dir, ja podran continuar fent el que fan perquè inevitablement la qualitat de l'educació social se'n ressentirà.

Mentrestant, l'acció del voluntariat tindrà un efecte purament substitutori. Serà un succedani amb resultats pacificadors, sempre circumscrits, no efectius ni de gran abast. Crear ciutadans lliures, amb un mínim de vida decent, amb ànim de possibilitats, amb dret d'opinar, no només d'existir, que se'ls escolti i poder expressar-se en una comunitat de ciutadans lliures és donar-los un accés als recursos.

És obvi que l'educador social no és un psicoterapeuta. Tampoc no és un agent de l'ordre públic. És una altra cosa i, per tant, ha d'exigir. Forma part de l'aparell cívic, no de l'aparell estatal. Segurament, la paraula aparell no és la millor que es pugui utilitzar. L'educador social forma part del sector ciutadà que fa una política pública d'incorporació, perquè el ciutadà s'incorpora, igual que un nen se socialitza i entra a la ciutadania. D'això últim m'agradaria fer una observació lateral. Apliquin-se aquesta incorporació a vostès mateixos. És fonamental, cosa de la qual m'alegro molt, tot i que no l'hagi pogut llegir encara, que hagin creat un codi deontològic. Suposo que s'haurà de retocar una mica, millorar-lo és un pas important.

A la seva organització i a la seva professió hi ha dues coses que són absolutament necessàries: el codi deontològic, i m'imagino que en una bona democràcia interna hi ha d'haver –tot i que jo no hi cregui per la manca de resultats– democràcies assembleàries. Siguem realistes. Aquells que ens hem dedicat durant uns quants anys a l'estudi de la sociologia, de la democràcia, sabem que això no és sempre possible. No estic parlant de democràcies assembleàries, sinó de democràcies de diàleg i d'organitzacions fluides.

Les organitzacions nacionals i internacionals han de tenir agilitat, fluïdesa i democràcia interna. Fet fonamental per poder actuar després amb igualtat entre la resta de professions, cosa que els devem, no en el pla retòric sinó per fer valer la importància dels educadors socials per a la societat. Dubto que la societat en general sàpiga ben bé què és, tot i que té un coneixement exacte del que representa la seva professió i de quins problemes resol. Un altre tema per al futur, per a la seva política és aconseguir el lloc que els correspon i que no acaben de tenir, si em permeten que els parli amb tanta confiança. Ja que aquí ens coneixem tots i jo estic més o menys a prop dels límits de la seva professió i sé que aquests problemes els tenim totes aquelles persones que ens dediquem a aquests temes tan ambigus per a les persones alienes, com són el treball social, la sociologia, la política social, entre d'altres coses.

Estic arribant ja a la conclusió. La solució fonamental és que tinguem tres polítiques simultànies, és a dir, cal avançar per tres camins simultàniament.

L'important del que dic és la simultaneïtat. Fins ara no hi ha hagut coordinació. Primer, l'educació de la societat, és a dir, incorporar, educar tota la societat, no només els sectors marginats, que continuaran existint inevitablement i aniran en augment en molts països. En alguns llocs, tot i que no m'agradi el caos ni el cataclisme, s'incrementaran en unes proporcions molt greus. Ja han vist què ha passat amb el col·lapse de la Unió Soviètica, que s'ha obert al món, però lluny de començar a sentir-ne el nom nou, sentim el nom vell i les màfies, el caos, el desastre... Allà hi ha llocs on la descomposició social és molt greu. Cal educar la societat en tots els sentits, tenim un camí immens per recórrer, encara que educar-la de vegades sigui fàcil. Hem d'evitar, per exemple, tal com passa als Estats Units, les penes de mort distribuïdes arbitràriament, perquè, què passa en aquests casos? Es produeix una desmoralització de certes poblacions, que casualment solen ser les minories ètniques, encara que no són tan minories, perquè ni els portoriquenys, ni els mexicans, ni els negres són minoria. De fet, són immenses minories, i en molts llocs immenses majories, barris i estats sencers. En aquest cas es produeix un escepticisme total sobre el funcionament de la justícia, tal com passa a molts estats dels Estats Units, és a dir, educar la gent no és només educar dintre de les escoles. Hem de ser cívics, hem de ser bones persones, hem de tenir bones maneres. Hem d'anar molt més enllà, l'educació cívica és d'una gran complexitat. Per exemple, a l'Administració de justícia a Espanya, hi ha un problema de lentitud desesperançador per part de la justícia, cosa que crea un escepticisme ciutadà que fomenta el fet que la gent consideri els marginats, els delinqüents, la gent de mal viure com uns éssers estranys de qui no se sap què fer. Perquè una cosa va lligada a l'altra. Ser escèptic en una cosa pot conduir a una indiferència moral en una altra, coses on no hi ha una relació causa-efecte. Tanmateix, quan un es torna escèptic en un terreny, comença a tornar-se escèptic en la resta per una espècie d'efecte de contaminació, i això és una prioritat. En segon lloc, cal incorporar les persones necessitades, les necessitats dels sectors exclosos, a la política social. Aquesta és la meua idea central. Incorporar les necessitats dels sectors exclosos, marginats i sense privilegis a la política social, ja que actualment està incorporada d'una manera marginal. Hi ha ministres socials a diversos països. A la Unió Europea hi ha una carta de drets que curiosament no ha firmat el Govern britànic, però sí gairebé tota la resta de països civilitzats d'Occident. En aquest sentit, hem fet alguns progressos, encara que sigui de manera marginal, ja que el tema està en un segon pla en els projectes dels governs. Cal aconseguir el segon component simultani, tasca que no només els pertoca a vostès sinó també a les seves organitzacions, perquè les organitzacions en aquest sentit són sovint més poderoses que els individus. Cal exigir als diversos partits que ho incorporin, és a dir, que especifiquin quin programa tenen i què faran. I és que les tasques que té davant seu un educador social no són petits problemes que té la societat.

El tercer punt no representa cap novetat. Es tracta de continuar treballant, amb el respecte més gran envers la tasca que realitzen. Es tracta de continuar educant socialment aquelles persones que necessiten una educació

especial. Cal continuar treballant així. No ens podem limitar a fer les altres dues coses, això és el que cal fer. Han de continuar fent el que fan, i que fan molt bé, tot i que fa falta que la seva professió aconseguixi una visibilitat social més gran. Vostès són el nexa existent, com s'ha dit moltes vegades, entre la política social sobretot i la ciutadania. En aquest sentit només puc demanar-los que continuïn pel mateix camí. El que passa és que de les tres condicions, l'última és la que es compleix. La resta es fan a mitges o no es fan. Es tracta que, cada dia quan es lleven, es diguin "me'n vaig al barri tal o a tal lloc, vaig a veure aquestes famílies o a veure aquests nois que se m'escapen". En definitiva, es tracta de fer totes aquelles tasques que hagin de fer. Cal anar més enllà de la retòrica de la solidaritat, que de vegades es fa una mica pesada. Jo mateix la faig servir, però de vegades cansa una mica perquè un es pregunta quines polítiques concretes es duen a terme. Se'ns omple la boca de paraules, com ara solidaritat, filantropia, fraternitat, una paraula molt noble que s'usa poc. Em sembla que és la més important de la gran trilogia que van introduir els revolucionaris francesos –llibertat, igualtat i fraternitat. Si n'hagués d'eliminar dues, em quedaria amb aquesta, perquè una persona fraterna desitja la llibertat del proïsme, i la igualtat forma part de la fraternitat. En altres paraules, que amb la fraternitat ja n'hi ha prou. No obstant això, al mateix temps que dic això, cal anar més enllà de la paraula, és a dir, cal aplicar-la, cal fer de la fraternitat un programa pràctic d'acció. Aquest és l'únic missatge que els he de transmetre.

Moltes gràcies.

Aquest projecte s'ha dut a terme amb el recolzament de la Comunitat Europea.

El contingut d'aquest projecte no reflecteix necessàriament les opinions de la Comunitat Europea, ni implica cap responsabilitat per part seva.